

KOVÁCS I. GÁBOR

BERNÁT ISTVÁN

(Életrajzi adattár és életútleírás)¹

Bernát István (1854 – 1942) agrárpolitikus, akadémikus, a Budapesti Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Karának alapító dékánja, a szövetkezeti mozgalom és az altruisztikus közgazdasági gondolkodás magyarországi úttörője

Bernát István életrajzi adattárát a két világháború közötti magyarországi tudáselittel foglalkozó kutatásunk keretében készítettük el. A címszavak rendje az adattári sorozatunkban eddig megjelent szócikkek sémáját követi [Kovács – Kiss – Takács, 2012; Kovács – Takács, 2014]. Történeti szociológiai nézőpontú kutatásunk során nagy figyelmet szenteltünk a családtörténeti adatoknak, hogy meghatározhassuk azokat a szociokulturális, etnokulturális, felekezeti-művelődési alakzatokat, ahonnan a tudáselit tagjai rekrutálódtak. Bernát István egy északkelet-magyarországi városkában, egy régi kereskedelmi és céhes ipari központban született, amelynek közéletét a törzsökös kisebbségi református tulajdonos polgárság szelleme határozta meg. A református felekezeti-művelődési alakzatnak ez a változata, az innen hozott erkölcsi elvek szerepet játszottak Bernát István altruisztikus közgazdasági elveinek, gazdaságpolitikai programjának kialakulásában.

Bernát István (1908-ig Bernáth)

jogász, agrárpolitikus, a szövetkezeti mozgalom úttörője

(Rimaszombat, 1854. július 3. – Budapest, 1942. január 19.; a Farkasréti temetőben nyugszik.)

Nemesség: Maga Bernát István, addigi életműve elismeréseként mint országgyűlési képviselő és a Magyar Gazdaszövetség igazgatója kapta a nemességet 1908. május 9-én, korláti előnévvel. A kitüntetés elnyerésekor, puritán tiltakozásul a kor sznobizmusa ellen, elhagyta nevéből a „h”-betűt.

Apja: Bernáth József (ref., Rimaszombat, 1807. máj. 27. – Rimaszombat, 1876. szept. 22.), Pesten végezte gyógyszerészeti tanulmányait, gyógyszerész (diplomaticus patricarius), földbirtokos (200 kat. hold Korlát község határában), Rimaszombat város gazdasági tanácsosa, a ref. egyház presbitere. 1853 után az egyesült protestáns gimnázium alaptőkéjéhez ő adta a legnagyobb összeget, 1000 forintot. Testvérei:

¹ Készült az NKFI 115766 számú projektjének támogatásával.

1. Bernáth István (ref., Rimaszombat, 1809. szept. 16. – ?); 2. Szabó-Bernáth Zsuzsanna (evang., Rimaszombat, 1812. jan. 21. – ?)

Apai nagyapja: Bernáth József (ref., Rimaszombat, 1778. ápr. 14. – 1858), rimaszombati nagykereskedő (mercator), városi senator Rimaszombatban, a ref. egyház presbiter; testvérei: 1. Bernáth István (ref., Rimaszombat, 1772. nov. 2. – ?), Rimaszombat város egyik nótáriusa, akinek felesége 1806. jún. 18-tól Percz Pál leánya, Percz Erzsébet; 2. Bernáth Borbála (ref., Rimaszombat, 1775. jan. 8. – ?); 3. Bernáth Gábor (ref., Rimaszombat, 1782. máj. 31. – ?)

Apai nagyanyja: Petrik Zsuzsanna (evang., 1784 – Rimaszombat, 1842. nov. 10.). Házasságkötés: Rimaszombat, 1806. május 28. (Előtte Pollák András özvegye volt.)

Apai dédapja I.: Bernáth István (ref.). Mint a rimaszombati ref. egyház németül is tudó megbízottjával, 1784-ben vele küldték az egyház felségfolyamodványát Bécsbe II. Józsefhez, hogy a Mária Terézia által 1771-ben betiltott gimnáziumot újraindíthassák. Többször adakozott az iskola 1783 utáni újraindítására.

Apai dédanya I.: Papp Erzsébet (ref.). A rimaszombati ref. gimnázium javára 100 forintot adományozott.

Anyja: nemes Szügyi Terézia (ref., Rimaszombat, 1814. nov. 21. – 1871). Házasságkötés: 1832. máj. 28.; testvérei: 1. Szügyi Lidia (ref., Rimaszombat, 1816. szept. 11. – Rimaszombat, 1855. aug. 18.), akinek a férje az 1823-ban megválasztott helybeli lelkész, Dapsy József (1775 – Rimaszombat, 1852. jún. 25.) fia, dapsai Dapsy Vilmos (ref., Rimaszécs, 1810. nov. 21. – Rimaszombat, 1892. márc. 24.) kir. curiai bíró, 1867-es orsz. gyűl. képvis., az iskolai igazgatóválasztmány elnöke, a rimaszombati protestáns gimnázium egyik legnagyobb adakozója: 4100 forint, ezenkívül végrendeletében 4000 forintot hagyott a gimnázium ösztöndíjalapjára; 2. Szügyi Balázs (ref., 1818. okt. 21. – ?) 1835–1836-ban nontógátusként bölcsészetet és jogot tanult a debreceni ref. kollégiumban.

Anyai nagyapja: nemes Szügyi Gábor (ref., Rimaszombat, 1790. márc. 1. – ?). Rimaszombati tanulmányok után 1806-ban subscribált a debreceni ref. kollégiumban. Táblabíró, Rimaszombat polgármestere (1855-ben is). Testvére: 1. Szügyi Borbála (ref., Rimaszombat, 1793. máj. 9. – ?), férje Szabó Sámuel; féltestvérei: 1. Szügyi János (ref., Rimaszombat, 1776. okt. 20. – ?); 2. Szügyi Erzsébet (ref., Rimaszombat, 1779. dec. 24. – ?)

Anyai nagyanyja: nemes Rácz Zsuzsanna (ref.)

Anyai dédapja I.: Szügyi Mihály (ref., 1749 – Rimaszombat, 1822. nov. 4.). A rimaszombati gimnázium után tanult a sárospataki ref. kollégiumban is, ahol 1767-ben subscribált. Az 1780-as években a vármegyénél ő járt el a betiltott rimaszombati református gimnázium újraindítása érdekében, városi tanácsos, a ref. egyháztanács tagja, 1800 körül az iskola inspectora volt. Testvérei: 1. Szügyi János (ref., 1748 k. – ?). A rimaszombati ref. gimnázium után tanult a sárospataki ref. kollégiumban is, ahol 1765-ben subscribált. Rektor volt Miskolcon, lelkész a borsodi egyházmegyében, Sajóabonyban (1792–1797), majd a gömöri egyházmegyében, Szuhafőn (1797–1799). Özvegye, Majomi Judit, testvéreivel együtt 600 forintot adományozott a gimnáziumnak; 2. Szügyi Ferenc (ref., 1757 k. – ?). 1774-ben subscribált a sárospataki ref. kollégiumban. A kecskeméti egyházmegyében (Kiskun)Halason lett lelkész. Leszármazottai között több dunamelléki lelkész volt; 3. Szügyi György

(ref.). Többször kisebb-nagyobb összeggel támogatta a rimaszombati ref. gimnáziumot. Felesége Tokai Erzsébet; 4. Szügyi Zsuzsanna (ref.). Első férje Kovács Gábor, második férje Győry ...; 5. Szügyi Erzsébet (ref.). Első férje Árvay János, második férje, Szombathy János (ref., Rimaszombat, 1749. okt. 8. – Sárospatak, 1823. okt. 5.) sárospataki professzor volt, aki Rimaszombatban és Sárospatakon, majd 1774-től 1779-ig Zürichben és Utrechtben tanult, s 1783-tól haláláig a sárospataki ref. kollégium történeztanprofesszora és könyvtári főfelügyelője volt.

Anyai dédanya I.: Perjéssi Borbála (ref., 1755 k. – ?). Szügyi Mihály második felesége volt. A Perjéssi család is egyik adományozója volt az 1783-ban újraindult rimaszombati gimnáziumnak.

Anyai dédapa I. szülei: Szügyi János és Szívós Zsuzsanna

Testvérei: 1. Bernáth Bertalan (ref., Rimaszombat, 1833. máj. 2. – Bécs, 1855), a bécsi egyetemen gyógyszerészhallgató volt, tifuszban meghalt; 2. Bernáth Emília (ref., Rimaszombat, 1835. febr. 25. – 1860 körül már nem élt); 3. Bernáth József (ref., Rimaszombat, 1841. júl. 15. – 1860 körül már nem élt); 4. Bernáth Gyula József (ref., Rimaszombat, 1850. szept. 28. – Rimaszombat, 1889. nov. 11.), felesége Fábry Etelka

Vallása: ref.

Felesége: nemes Guary Emília, felsőszelestei és guari (róm. kat., Vág, Sopron m., 1869. szept. 2. – 1945. márc. 21.). Házasságkötés: 1895. febr. 16. Apja Guary Pál (róm. kat., Rábahídvég, Vas m., 1837. jan. 7. – Vág, 1886. dec. 16.) középbirtokos (kb. 300 khold), anyja nagybaráthi Huszár Mária (róm. kat., szül. 1849 k. – Vág, 1922. nov. 17.)

Gyermekei: 1. dr. Bernát Gyula (ref., Bp., 1896. máj. 18. – Bp., 1991. nov. 7.). A budapesti református főgimnáziumban érettségizett, a budapesti tud. egy. jogi karán szerzett államtud. doktorátust (1919). Erlangenben is tanult. A Futuránál, majd az Országos Központi Hitelszövetkezethél dolgozott, 1927-től a M. Nemzeti Bank főellenőre volt. Egyetemi magántanár a bp.-i műegy. mezőgazd. karán: újkori agrármozgalmak, 1936. A Darányi Ignác Agrártudományos Társaság titkára, a Magyar Kálvin Szövetség titkára, az Országos Protestáns Patronage Egyesület ügyvez. főtítkára, a budahegyvidéki ref. egyházközség presbitere. Felesége: szentléleki és soóri Zsóry Irén, Zsóry Lajos (ref., Tiszadorogma, Borsod m., 1877 – Bp., 1941. máj. 30.) nemesi származású középbirtokos, főszolgabíró, országgyűlési képviselő, m. kir. gazd. főtanácsos, vm.-i közig. biz. tag, egyh.m.-i tanácsbíró és Haranghy Teréz/Irén (ref., 1883 – Bp., 1972. okt. 26.) leánya; 2. Bernát Mária (róm. kat., Bp., 1902. júl. 11. – Bp., 1964. ápr. 3.), férje vitéz dr. Pethő Zoltán (Gálszécs, Zemplén m., 1897. jan. 10. – 1982. jún. 9.) ügyvéd, kormányfőtanácsos (1943), a Bp.-i Mérnöki Kamara ügyésze, a Magyar Ügyvédek Nemzeti Egyesülete alelnöke.

Unokája: Bernát István (Bp., 1940. jan. 29. – ?). A budapesti műegyetemen szerzett vilamosmérnöki diplomát. Az MTA Automatizálási Kutatóintézeténél kezdte kutatói pályáját, majd Svédországban volt egyéves tanulmányúton az uppsalai egyetemen. Húsz évig dolgozott az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottságnál, majd az Antal-kormány idején a Miniszterelnöki Hivatal Tudománypolitikai Bizottságánál kormányfőtanácsos volt. 1994-ben az új kormány kényszernyugdíjazta. Bernát István 2007-ben a 11 éves korában elhunyt gyermeke emlékére harangot, majd

2014-ben orgonát adományozott a svábhegyi református gyülekezetnek, nagyapja emlékére pedig az épülő templomtorony költségeit is fedezte.

Középiskola: rimaszombati egyesült protestáns gimn. (I–VI.), 1864–1870; pozsonyi evang. líceum (VII.), 1870–1871; bp.-i ref. főgimn. (VIII.), 1871–1872; érettségi uo. 1872

Felsőfokú tanulmányok Mo.-n: bp.-i tud. egy. jogi kar, 1872–1876 (a bécsi félév kivételével)

Külföldi tanulmányok, ösztöndíjak: bécsi egy. jogi kar, 1874–1875, egy félév; minisztere megbízásából egyéves tanulmányút Németországban, Angliában, Franciaországban és Észak-Amerikában (1884–1885), nagyobb részt saját költségén.

Oklevél: bp.-i tud. egy., 1876, jogi abszolutórium; jogi doktor, 1878

Nyelvismeret: latin, német, francia, angol

Tudományos fokozatok: nyilvános rendes tanári cím, 1925. máj. 2., tudományegyetemi közgazdasági kar

Nyilvános rendes egy. tanár: tudományegyetemi közgazdaságtudományi kar, 1919. dec. 30., közgazdaságtan, agrárpolitika

Egyetemi tisztségek: tudományegyetemi közgazdaságtudományi kar, dékán: 1919–1920, 1920–1921

Nyugdíj: 1925. jún. 12.

Életút: Bernát István 1854-ben született Rimaszombatban. A szülőváros Gömör-Kishont vármegye székhelye, s századokra visszamenően a tisztos céhes ipar virágzó központja volt, élénk kereskedelmi kapcsolatokkal a déli magyar vidékek és a felvidéki német városok irányába. Közéletét erős önkormányzatiság és polgáris szellem hatotta át. A város szellemi életében meghatározó maradt a hagyományos kálvinista gondolkodás, annak ellenére, hogy a városi tanácssal összeszövődött református egyháztanács 1771 után elvesztette korábbi meghatározó rendtartó szerepét, mert Mária Terézia megszüntette a reformátusok szabad vallásgyakorlásának jogát, s elvette templomukat, jóhírű gimnáziumukat az egyház minden javaival együtt.

Bernát István mindkét ágon a város életében hosszú idő óta szerepet játszó törzsköcs református családból származott. Az eredetileg kereskedő Bernáthok és az anyai ágon nemes Szügyiek fiai már a 18. század közepétől tanultak is a helyi gimnáziumban, sőt egyikük-másikuk a sárospataki anyaiskolában és a debreceni kollégiumban is. (A Szügyiek közül többen református lelkészek lettek.) Szerepet vittek a város közéletében szenátorként, az egyháztanács tagjaként, iskolai inspektorként, polgármesterként. Mindkét család sokat tett a betiltott gimnázium újraindításáért. Később jelentős összegekkel támogatták a közösségük életképessége szempontjából fontosnak tartott gimnázium működését.

Bernát István apja Pesten tanult diplomás gyógyszerész volt, anyja pedig a debreceni református kollégiumban is tanult polgármester leánya. A hatodik gyerekként, utolsónak született István a helyi, immár egyesült protestáns gimnáziumban tanult. (A református gimnázium 1853-ban egyesült az oszgyáni evangélikus gimnáziummal.) Életreszólóan meghatározó volt számára családja, iskolája, a helyi közösségek puritán szelleme, szigorú erkölcsisége. Az akkor még csak hatosztályos

helyi gimnázium után a hetedik osztályt a híres pozsonyi evangélikus líceumban végezte. Itt kezdett a német nyelv után angolul is tanulni. A nyolcadik osztályt az 1859-ben indult, gyorsan erősödő budapesti református főgimnáziumban járta. Az itteni érettségi után a budapesti tudományegyetem jogi karára iratkozott be 1872-ben. Egy szemesztert, 1874–1875-ben a bécsi egyetemen végzett, ahol Lorenz Stein (1815–1890) professzor közgazdasági előadásai voltak rá hatással.

Az 1876-os jogi abszolutórium után 1876. december 22-től a rimaszombati kir. törvényszéken lett díjtalan gyakornok. A bírósági ügyeknél azonban jobban vonzották a közgazdasági problémák, és sikerült 1877. október 19-től a Földművelés-, Ipar- és Kereskedelmi Minisztérium földművelési osztályára kerülnie, ahol szintén díjtalan gyakornokként kezdett. 1878-ban, megszerezve a jogi doktorátust, fogalmazógyakornok lett, majd 1881-ben nevezték ki fogalmazónak. Kemény Gábor, 1878 decemberében kinevezett miniszter adlátusaként 1879 nyarán hosszabb tanulmányi utat tett Erdélyben, főleg a szászok és a székelyek földjén. A magyar agrárius mozgalom első nagy zászlóbontása, az 1879-es székesfehérvári gazdagylés utáni években kezdte el tanulmányozni a német agrárius írók műveit, s ekkor határozta el, hogy a gazdasági irányok közül a magyar föld és megművelőinek sorsával kapcsolja össze saját törekvéseit. Első ilyen témájú cikke 1882-ben jelent meg a György Endre által szerkesztett *Nemzetgazdasági Szemlében* Karl Rodbertusról (1805–1875), akinek a 19. század közepén nagy szerepe volt Németországban az agrárius problémák felvetésében.

Új miniszterétől, gróf Széchenyi Páltól sikerült egy év szabadságot kapnia, s 1884 tavaszán – főleg saját költségén – hosszabb tanulmányútra indulhatott. Németországon át Londonba, majd Skóciába ment, ahol talajjavító munkálatokat, duzzasztóműveket tekintett meg, s megcsodálta Glasgow iparát is. Áthajózva Amerikába, nagyköveti ajánlással meglátogatta Ohiót, a malomipar székhelyét, St. Pault, Millwaukeet, a sörgyárat, Észak-Dakota gabonaföldjeit, Kaliforniát s Kanada egy részét. A telet már Londonban töltötte, főleg a British Museum könyvtárában. Így született meg az MTA folyóiratában, a *Budapesti Szemlében* 1885-ben megjelent nagy tanulmánya az angol birtokviszonyokról. Párizsban a francia mezőgazdasági viszonyokat tanulmányozta, s erről is tanulmányt írt. 1885 közepén, hazatérve, tapasztalatait először a miniszterének írott jelentésében fogalmazta meg. Ebben kitért arra is, hogy milyen veszedelmek fenyegetik Európát és Magyarországot az erősödő észak-amerikai mezőgazdasági exporttal kapcsolatban. A Magyar Tudományos Akadémia is kiadta 1886-ban 250 oldalas *Észak-Amerika: Közgazdasági és társadalmi vázlatok* című beszámolóját.

Utazási tapasztalatai, töprengései fordulópontot jelentettek Bernát István pályáján. Angliai megfigyelései megerősítették rimaszombati éveitől kezdve ébredező szociális és altruista érzéseit, skóciai megfigyelései pedig arról győzték meg, hogy az erkölcsi és a vallásos értékek milyen fontos tényezők. Úgy látta, hogy Amerikában viszont a külső anyagi sikerért elhanyagolták a belső erkölcsi értékeket. Alapvető célként Magyarország erkölcsi újjáteremtését tűzte ki, de arra az eredményre jutott, hogy sikert csak akkor lehet remélni, ha a munkát az anyagi élet felkarolásával kezdik. Ez a felismerés egyre inkább a gazdasági élet problémáihoz, elsősorban a földből élő kisemberek önségítés által való felemelésének, a szövetkezésnek

a programjához kapcsolta. Hátra volt azonban még egy kitérő, amelyik nem esett messze ezektől a céloktól.

Amikor 1888-ban a Fölművelés-, Ipar- és Kereskedelmi Minisztérium átszervezését, kettéválasztását tervezték, Bernát István, aki addigi hivatali pályáján csak a fogalmazói beosztásig jutott, kérte áthelyezését a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumba, ahol az 1884-es ipartörvény értelmében szervezett iparostanonc-iskolák felügyeletét bízták rá, mint a tanfelügyelőségekhez beosztott miniszteri biztosra. Még rimaszombati élményei alapján tisztában volt a kézmű- és kisipar helyzetével. Több tanulmánya is megjelent 1892–1893-ban a kisipar kérdéseiről, a nyolcórás munkaidőről, az iparosok szövetkezéséről. Legfontosabb azonban a nyomtatásban is megjelent, 1892-ben született *Az iparostanonciskolák állapotáról* szóló jelentése volt a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez. Alapos elemzése, amely a tanonckérdést szociálpolitikai szempontból is tárgyalta, az ifjú iparosok kizsákmányolásáról, s 16–17 órás munkaidőről számolt be.

Közben Bernát István kapcsolata egyre inkább elmélyült az 1879-es gazdakongresszus óta erősödő agrár-érdekvédelmi és szövetkezeti mozgalmakkal. Sorra jelentek meg a gazdaérdekek védelmével, a vagyon megoszlásával, a birtokpolitikával, a vámvédelemmel, a mezőgazdasági hitellel, a szövetkezeti gondolattal kapcsolatos publicisztikai írásai a *Magyar Földben* (1880-tól) és a *Budapesti Hírlapban* (1889-től), tanulmányai György Endre (1848–1927) *Nemzetgazdasági Szemlájében* (1882-től) és az MTA Gyulai Pál által szerkesztett *Budapesti Szemlájében* (1885-től). A nyolcvanas évek végén kapcsolatba került az agrár-érdekvédelem és az induló szövetkezeti mozgalom vezérével, gróf Károlyi Sándorral, aki 1886 végén alakította meg a Pestvármegyei Központi Hitelszövetkezetet. Károlyi szerette volna mozgalmát kiterjeszteni, a községi hitelszövetkezeteket az egész országban megalakítani. A szövetkezeti eszme terjesztésére, a szövetkezeti vezetők megnyerésére egy szövetkezeti szaklap indítását határozta el. Gyulai Pált kérte meg, hogy ajánljon egy alkalmas fiatal íróat a lap szerkesztésére. Gyulai, a *Budapesti Szemle* szerkesztője, lapjának közgazdasági munkatársát, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban dolgozó Bernát Istvánt ajánlotta. Így lett Bernát az 1890 januárjában induló *Szövetkezés* gazdasági folyóirat szerkesztője. A lap költségeit maga Károlyi állta, s a kiadó a Pestvármegyei Központi Hitelszövetkezet volt, amelynek igazgatósági és bizottsági üléseire Bernát Istvánt is meghívták. A havilap a hazai szövetkezeti ügyek hű krónikása volt, s a külföldi szövetkezeti eseményeket is ismertetete. A meghirdetett program a gazda, a munkás és az iparos gazdasági és erkölcsi helyzetét önmaga által akarta javítani. Bernát István a lap fontosabb értekezéseit különlenyomatban, a *Szövetkezés Könyvtára* című sorozatban is kiadta. Még 1890-ben megjelentette az *Útmutatás hitelszövetkezetek alakítására és vezetésére* című füzetét, amely gyakorlatias tájékoztatást adott a szövetkezetek megalakításával, irányításával, ügykezelésével kapcsolatos teendőkről.

De Bernát István nemcsak a Károlyi Sándor-féle szövetkezeti szervezkedés hivatott népszerűsítője volt, s nemcsak a szövetkezeti vezetők nevelését segítette, hanem megteremtette a magyar tudományos szövetkezeti irodalmat is. Ezenkívül a lap – amelyet kis megszakítással 1911-ig szerkesztett – szerepet játszott a vidéki kisgazdaosztály öntudatos közéleti-politikai vezetőrétegének formálásában is. Bernát

István részt vett az Országos Magyar Gazdasági Egyesületben 1891-ben megalakult Magyar Mezőgazdák Szövetkezetének működésében is, mint felügyelőbizottsági tag. Ekkor formálódó eszményeiről ezt írta évtizedekkel később egy országgyűlési almanachban: „Jelszava az volt, hogy szeretettel kell foglalkozni a néppel, többet kell törődni a kisemberek jogos érdekeivel, egész gazdasági életünket keresztyén alapokra kell fektetni, s ekként továbbfejleszteni. Eszményképe a középosztály megerősítése, s ennek vezetése alatt a kisemberek talpra állítása és jóléte” [Kun et al., 1927-1932: 474]

Bernát István, hogy elképzeléseinek, javaslatainak nagyobb súlyt tudjon adni, az 1892-es választáson fellépett mint képviselőjelölt a rimaszombati választókerületben a közgazdasági és szociális szempontok fontosságát hangoztató programmal. A kormánypárthoz kívánt tartozni, de nem ő volt a kormány hivatalos jelöltje. Szembekerült a főispánnal és a csupán személyes érdekeket szem előtt tartó vármegyei klikkel, akik a központi pártkasszát s Berzeviczy Albert kultuszállamtitkár segítségét is igénybe vették vele szemben. Visszalépésre kényszerült. Sőt a komoly eszmékkel, a nemzet érdekeivel szemben győzedelmeskedő pillanatnyi pártédek miatti csalódottságában, eszményeihez ragaszkodva, minisztériumi állásáról is lemondott azzal a feltétellel, hogy lépésének okai a felmentő iratban legyenek felsorolva. Gróf Csáky Albin miniszter 1892. november 22-i felmentésében ezt nem teljesítette. Bernát István azonban nem adta fel céljait, mert a közgazdasági és szociálpolitikai feladatok nemzeti fontosságáról egyre jobban meg volt győződve. Ezt *Változások küszöbén* című, 138 oldalas röpiratában részletesen kifejtette. (Két kiadást ért meg: 1893, 1894). Az írást Concha Győző (1846–1933) jeles jogtudós később, amikor 1906-ban akadémiai tagnak ajánlotta Bernátot, a hazafi lélek fájdalmas kitörésének, a sokat tanult, sokat látott gondolkodó szociálpolitikus érzelmi megnyilatkozásának nevezte.

Bernát, feladva államhivatalnoki egzisztenciáját, egész további életét – amint Concha fogalmazott – a mezőgazdák öntudatra, öntevékenységre ébresztéséért folytatott küzdelemnek, a kisemberek szövetkezése érdekében való apostolkodásnak szentelte. Elvállalta az 1894 elején induló *Hazánk* című napilap szerkesztését, s ebben, immáron mint független polgár, kemény harcot kezdett a mezőgazdák érdekében az őket úgymond kizsákmányoló pénzüzetek, bankok, merkantilista érdekek s különösen a tőzsde urai ellen. A liberális lapok egyöntetűen támadták maradinak nevezett nézeteiért. 1895-ben visszalépett a napilap szerkesztésétől, de hosszabb tanulmányokban, elemzésekben tovább érvelt agrárpolitikai nézetei mellett: *A búza ára, a csökkenés okai és az orvoslás módja* [1894: 42]; *A zálogba tett Magyarország* [1895: 62, németül is]; *Búza és papírosbúza* [1896]; *A magyar agrártörekvések célja és jogosultsága* [1896, németül is]; *A határidőüzletek és a búza ára* [1896].

Szövetkezeti munkájának első komoly elismerését 1894. május 24-én nyerte el, amikor a Pestvármegyei Központi Hitelszövetkezet országos céggé alakulva, mint Hazai Szövetkezetek Központi Hitelszövetkezete Bernát Istvánt is igazgatósági taggá választotta. 1895 májusában, amikor az OMGE harmadik Országos Gazdakongresszusát tartotta, Károlyi Sándor Bernát István közreműködésével megalakította a Magyar Gazdaszövetséget. Az országos központ községenként igyekezett

falusi gazdaszövetségekbe, egyesületekbe, gazdakörökbe szervezni a kisgazdákat, hogy a szervezettség révén politikai súlyukat is emelje, s így nagyobb szerephez juthassanak az ország állami és társadalmi életében. Az országos szervezet építésére és irányítására Károlyi Sándor Bernát Istvánt nevezte ki, mint titkárt (1902-től igazgatói címet kapott). A szövetség lapja az 1895-ös kezdetektől havonta megjelenő *Magyar Gazdák Szemléje* volt, amelyet Bernát István szerkesztett. A lap magas színvonalon tárgyalta a mezőgazdasági kérdéseket. A nagy munkabírású szerkesztő ugyanekkor még vezette a *Hazánk* című napilapot és az immár kéthetente megjelenő *Szövetkezés* című lapot is. Ő fogalmazta a Gazdaszövetség agrárprogramját, amely a *Hazánk* című lapban is megjelent.

Bernát István az 1895-ös rendkívül munkás esztendőben, 41 évesen házasodott meg. Egy Árpád-kori eredetű dunántúli középbirtokos nemes család 26 éves római katolikus lányát, Guáry Emiliát vette feleségül. Két gyermeket neveltek fel. Fia is agrárpolitikai kérdésekkel foglalkozott, s egyetemi magántanárrá habilitáltak. A takarékos életvitelű Bernát István, aki egyébként az Üllői út és a Köztelek utca sarkán lakott, a jól forogtató atyai örökség felhasználásával még 1890-ben megvásárolta a Svábhegyen, a Diana utcában, tágas telken álló úgynevezett Óra-villát, amelyet 1842-ben Heidrich Ferenc pesti gyáros építtetett klasszicista stílusban. (1849-ben egy ideig ebben az épületben volt a budai várat ostromló Görgey Artúr főhadiszállása.)

Az 1898-ban kiadott többkötetes *Közgazdasági Lexikonban* Bernát írta az *Agrárpolitika* című hosszú értekezést. A Pallas-lexikon szerkesztésében is szerepet vállalt közgazdasági vonatkozású szócikkek megírásával. Kibontakozó átfogó agrárpolitikai koncepciójának szerves része volt a szövetkezeti mozgalom kiterjesztése. Így az általa irányított Magyar Gazdaszövetségnek is kezdetből elsőrendű célja volt segíteni a szövetkezeti mozgalom megerősödését. A szövetség növekvő súlyának is köszönhető, hogy az Országos Központi Hitelszövetkezet megalkotó 1898. évi XVIII. tc. előkészítésénél figyelembe vették a gazdaközönség és a szövetkezetek kívánságait. Az Országos Központi Hitelszövetkezet 1898. december 4-én alakult meg, s Bernát Istvánt a felügyelőbizottság tagjává választották (később igazgatói tag, majd alelnök lett). A gazdaszövetségben belül már 1897-ben megfogalmazódott, hogy az áruuzsora letörésére fogyasztási szövetkezeteket kell alakítani. Bernát István dolgozta ki a központi fogyasztási szövetkezet, s a hozzá kapcsolódó falusi szövetkezetek mintaalapszabályát. Ezeket a szövetség megvitatta, és 1898. június 23-án meg is alakult a Hangya, a Magyar Gazdaszövetség Fogyasztási és Értékesítő Szövetkezete, amelynek igazgatóságába Bernát Istvánt is beválasztották (1908-tól alelnök lett). Ezt a gyorsan növekvő új hálózatot is meg kellett védeni az ellenérdekelt felek támadásaival szemben. Bernát István elkészítette a Magyar Kölcsönös Állatbiztosító Társaság, mint Szövetkezet, és a Gazdák Biztosító Szövetkezete tervezetét. A gazdaszövetség kezdeményezte a Fructus gyümölcsértékesítő és szeszfőző szövetkezetek központjának és az első hazai földbérlet-szövetkezetnek a létrehozását. A Magyarországi Szövetkezetek Szövetségének alapszabálytervezetét is Bernát István készítette. Ennek ő lett az első ügyvezetője. A szövetség rendezésében megtartott szövetkezeti kongresszusok fontos eseményei voltak a magyar szövetkezeti életnek. Bernát István figyelemmel kísérte az európai, sőt a tengerentúli

szövetkezetek működését is, s a tanulságokat megosztotta a magyar mozgalommal. Részt vett a Szövetkezetek Nemzetközi Szövetsége által rendezett kongresszusokon, s amikor 1904-ben Magyarországon rendezték ezt az eseményt, akkor magára vállalta az előkészítés és a rendezés munkáját.

A szövetkezeti mozgalom lényegét nem egyszerűen a szociális gondoskodásban látta. A szövetkezeti gondolat átfogó társadalompolitikai és gazdaságpolitikai programjának vezéreszméje volt. *Agrárpolitika* című művében [1903: 134.] azt írta, hogy a kisemberek szervezkedése, az önszegély fejlesztése szemben áll az individualizmus elvével, a tisztán önzésre alapított gazdasági renddel, a túlzott liberalizmussal, de a mindenbe beavatkozó kormányzat túlkapásaival is. A tőke és a munka harcában a szövetkezés kiegyenlítő szelleme a felesleges közvetítők kiküszöbölésével biztosítja a termelőnek és a fogyasztónak is a munka jutalmát, s igyekszik csökkenteni a vagyonmegosztás bántó ellentéteit. A szövetkezeti ideál így széles rétegek szerény, becsületes, egyszerű jólétét biztosíthatja. Bernát István szerint ezzel a megoldással lehet elérni az erkölcsi szempontoknak a gazdasági életben való érvényesülését. Úgy látta, hogy ebbe az irányba mutat a több ezer földműves- és iparösszövetkezet megalakulása, a hitel- és az áruuzsora korlátozása, s a gazdakörök révén a falu lakóinak szervezése érdekeik védelmére.

Másrészt meggyőződésévé vált, hogy az erkölcsök felemeléséhez szükség van a sok tekintetben kiüresedett, formálissá vált vallásos élet megújítására is. Utke-resésének ebben az irányban az első látható jele az volt, hogy 1893-ban a budai gyülekezetben részt vett a Nagypénteki Református Társaság megalakításában. A társaság közadakozásból új református árvaházat épített és tartott fenn. Sajat hite megerősítése után Bernát István első egyházi fórumává az 1890-es években szervezett úgynevezett egyházi értekezletek váltak. A Dunamelléki egyházkerületi értekezleten először 1900-ban tartott előadást, ami meg is jelent *Küzdelem az ősök hitéért* címmel. Ez a cím arra is utal, hogy bár támogatta a hitéleti megújulás belmissziói irányzatát, alapvetően inkább a későbbiekben is a történelmi kálvinizmusnak nevezett irányzathoz érezte közelebb magát. 1904-ben *Az egyház szociális feladata* címmel tartott előadást a Protestáns Irodalmi Társaságban, amelynek 1903-tól volt tagja. Előadása a társaság folyóiratában, a *Protestáns Szemlében* jelent meg, ahol később is gyakran publikált. 1908-ban ügyvezető alelnökként részt vett a Magyar Kálvin Szövetség megalapításában, amelynek 1913-tól elnöke lett. A szövetség az erkölcsi és társadalmi megújulást segítő, a kálvinista magyar öntudatot ébresztő egyháztársadalmi szervezetként alakult meg, s nemzetközi kapcsolatokat is ápolt. Kisebb füzetes kiadványainak sorozatában Bernát Istvánnak több írása is megjelent: *Jobb jövő felé* [1911]; *Keresztység és haladás* [1912]; *Vallás és modern haladás* [1912]. De önállóan megjelent a *Hit és tudás harmóniája* címmel a dunamelléki egyházi értekezlet 1913. októberi ülésén elmondott világnézeti alapozó beszéde is. A református egyházban egyházközségi presbiteri, főgondnoki, egyházkerületi tanácsbírói és konventi tagsági pozíciókat is betöltött.

Bernát István a nehéz indulás után kitartó építkezésével a 20. század elejére nemcsak a szövetkezetek szervezésével ért el páratlan sikereket, hanem általában mint agrárpolitikus is egyre nagyobb tekintélyt vívott ki. 1903 elején a népszerű főiskolai tanfolyamon az egyetem dísztermében tartott nagy sikerű előadás-soro-

zatot a merkantil eszmékkal szemben megfogalmazott agrárius törekvésekről. Az előadásokat könyvbe foglalva is kiadta [1903: 134.]. A következő évben jelent meg nagy feltűnést keltve *A magyar demokrácia múltja, jelene és jövője* című könyve [1904: 135.]. Következő nagy tanulmányát agrárius, szövetkezeti és bizonyos tudományos körökben nagy ünnepléssel fogadták: *A magyar földbirtok tehermentesítése* [1905: 206.]. Amikor 1906 januárjában Concha Győző megírta Bernát István akadémiai ajánlását, egész addigi életművét méltatta, de főleg az utóbbi könyvek jelentőségét emelte ki. Hangsúlyozta, hogy Bernát István lelkiismeretes pragmatizmusa mellett mindig nagy súlyt helyez az emberi élet becsét megadó erkölcsi eszményekre. Az ajánlás alapján a márciusi közgyűlés felvette az akadémia levelező tagjainak sorába.

A megváltozott politikai klímában az 1906-os megismételt országgyűlési képviselőválasztáson, májusban, alkotmánypárti jelöltként, szülőföldjén képviselővé választották. A képviselőház közgazdasági és munkásügyi bizottságának volt tagja. 1907-ben a gazda és a gazdasági cseléd jogviszonyát szabályozó XLV. törvénycikknek ő volt az előadója. A Darányi Ignác földművelésügyi miniszterrel kidolgozott kompromisszumos javaslat céljaként azt emelte ki, hogy igyekszik közelebb hozni az egymásra utalt rétegeket, s ezáltal előmozdítani a társadalmi békét. 1908 novemberében a kivándorlásról szóló javaslatot is ő ismertette. Egy ideig az újjászervezett kivándorlási tanácsban is részt vett, de a kormány támogatásának hiánya miatt Gaál Jenő (1846–1934) elnökkel együtt kilépett. 1908 májusában a mezőgazdaság és a szövetkezetek terén szerzett érdemei elismerésül Ferenc József nemességet adományozott neki, korláti előnévvel. 1909-ben álnéven kiadta a koalíciós kormányzást elemző, több szerző által írt összeállítást, *A koalíció tervei és alkotásai* címmel. A ciklus végén, 1910 februárjában az Alkotmánypárt, amelynek képviselője volt, kimondta feloszlását. Andrássy Gyula a Tisza-féle csoportozó csatlakozást ajánlotta, de Bernát István erre nem tudta rászánni magát, s a következő képviselőválasztáson már nem indult, de írásaival követte a politikai élet nagy problémáit. 1912-ben 110 oldalas dolgozatot jelentetett meg *Az általános választójog problémái* címmel. Úgy látta, hogy hiú ábránd az általános, titkos választói jogot minden bajt orvosló megoldásnak tekinteni. Hiszen a legtöbb politikai kérdésben a nemzetet alkotó tömegek teljesen tájékozatlanok, manipulálhatók, s a hatalom képes a közvélemény irányítására.

A kitört világháború sok gondot okozott a szövetkezetek életében, s a hadbavonulások, rekvirálások miatt a mezőgazdasági munkában, a mindennapi falusi életvitelben is. A kormány a Gazdaszövetségtől is segítséget kért, s nemcsak a rendeletek közzétételét kérte a szövetség lapjaitól, hanem azok magyarozatát, s a kitartásra buzdítást is a nehézségek ellenére. Bernát István ezirányú munkájáért kapta meg 1918. január 13-án a Ferenc József-rend középkeresztjét, majd elég különös módon március 2-án ezt a Ferenc József-rend középkeresztje a csillaggal kitüntetésre cserélték. A Király Személye Körüli Minisztérium iratai szerint azzal az indoklással, hogy a Magyar Gazdaszövetség, amelynek Bernát István az igazgatója volt, ugyanolyan rangú érdekképviselő, mint az Országos Magyar Gazdasági Egyesület, amelynek igazgatója, Rubinek Gyula 1916-ban ezt a magasabb fokozatot kapta.

A proletárdiktatúra idején Bernát István felesége falujába, a Sopron megyei Vágra húzódott vissza, de így sem sikerült elkerülnie a letartóztatást. A megpróbáltatások után, 1919 végén Bernát István egyetemi katedrát kapott az újonnan alapított tudományegyetemi közgazdaságtudományi karon. Egyébként már korábban, 1918-ban úgy látszott, hogy célba ér az általa sugallt és a Gazdaszövetség 1900. évi kongresszusán a Hangya szövetkezet vezérigazgatója által megfogalmazott kezdeményezés egy budapesti közgazdaságtudományi egyetem létrehozására. A Hangya 1917-ben egymillió koronás alapítványt tett erre a célra. Az előkészítő bizottság kidolgozta a részletes terveket, s gróf Zichy János kultuszminiszter szakemberek és az egyetemi osztály meghallgatása alapján 1918 októberében kijelölte a tanszékek várományosait is. A terveket a minisztertanács is elfogadta, s Károly király utolsó magyarországi útján, október 23-án, az első debreceni egyetemi épület felavatásakor az előzetes királyi hozzájárulást is megadta a tervhez. Az ügyet 1919 szeptemberében vették elő. 1919. december 22-én a minisztertanács jóváhagyta az önálló kar tervbe vett szakcsoportjait, a tanszéki struktúrát, a tanárok személyét, s ennek alapján rendhagyó módon 1919. december 30-án Haller István kultuszminiszter kinevezte az új egyetemi kar tanárait, köztük Bernát Istvánt az agrárpolitika tanszék nyilvános rendes tanárává az V. fizetési osztályba. A kart 1920. január 12-én kormányrendelet alapította meg, s csak később cikkelyezte be az 1920. évi XXXI. törvénycikk. A tanári testület üléseit Bernát István mint rangidős, majd mint megválasztott dékán vezette, de az esküt csak 1920. február 19-én tette le, mert nem akart a még fennálló Magyar Népköztársaságra esküdni. Végül is esküjét a magyar államra tette le. Sőt, az államforma megváltozása után, május 19-én újabb esküt tett immár Magyarország kormányzójára. Mint dékán óriási szervezőmunkát végzett, hogy 1920. október 31-én az MTA dísztermében ünnepélyesen megnyithassák a közgazdasági kar első tanévét, s elindulhasson az oktatómunka.

Egyetemi tanársága, dékánsága az agrárius szellemiséget és a szövetkezeti eszmét is felvállaló új közgazdaságtudományi karon törekvéseinek, sok évtizedes szakadatlan munkálkodásának a betetőzése volt. Ugyanakkor a világháború és Trianon nagy károkat okozott a szövetkezeti mozgalomnak. Bernát István tovább vitt funkcióiban tevékeny munkása maradt az újraépítésnek. Teleki Pál kérésére – aki egyetemi kollégája is volt – részt vett annak a bizottságnak a munkájában, amely a nemzetközi fórumokat és a külföldi közvéleményt igyekezett tanulmányokkal, cikkekkel tájékoztatni Trianon következményeiről. Bernát István gazdaságpolitikai, szövetkezeti és agrár anyagokat állított össze nemzetközi fórumok számára. 1920 márciusától két hónapot Svájcban töltött. 30 éves szövetkezeti munkálkodásának évfordulóján, 1921 januárjában a Magyarországi Szövetkezetek Szövetsége nagy ünnepséget rendezett, amelyen Darányi Ignác, volt földművelésügyi miniszter (1895–1903, 1906–1910), a régi agrárius harcostárs (1904-től az Országos Magyar Gazdaszövetség elnöke) mondott köszöntő beszédet. Az agrár- és szövetkezeti mozgalmak egymillió koronás alapítványt tettek a közgazdaságtudományi karon létrehozandó Bernát István Kollégium céljára. A Gazdaszövetség elnöki tisztségben is ekkor váltotta Bernát István a visszavonuló Darányi Ignácot.

1924-ben, elérve a 70 éves egyetemi tanári nyugdíjkorhatárt, kérte nyugdíjazását. Közben újabb nagy elismerésben volt része. Az aktív közreműködésével

1924 áprilisában felállított Magyar Nemzeti Bank főtanácsa a bank alelnökévé választotta, amit a kormányzó 1924. június 5-én erősített meg. Ő dolgozta ki a bank működési szabályzatát is. A közgazdasági kar mindent elkövetett, hogy mint nagy érdemeket szerzett, nélkülözhetetlen tanárát, úgymond országos érdekből, megtarthassa, de a Nemzeti Bankot létrehozó törvény azon paragrafusa, amely szerint a bank vezetői nem lehetnek állami alkalmazottak, ezt lehetetlenné tette. Ezért tiszteletbeli nyilvános rendes tanári címmel való kitüntetésre terjesztették fel, felruházva a karban tanácskozási és szavazati joggal. A minisztériumi előterjesztésben többek között így méltatták: „Bernát István az altruisztikus közgazdasági gondolkodás terjesztése, a szövetkezeti mozgalom terén, úgy is, mint gróf Károlyi Sándor munkatársa, később pedig utódja, több évtizedes munkával hervadhatatlan érdemeket szerzett magának. Puritánsága, általánosan ismert önzetlensége, nemes egyszerűsége a magyar élet egyik legtiszteletreméltóbb egyéniségévé teszik” [Magyar Nemzeti Levéltár, 1925: 31]. A kormányzó 1925. május 2-án írta alá a tiszteletbeli nyilvános rendes tanári címmel való kitüntetést. Június 12-én nyugdíjazták, némi pénzügyminiszeri huzavona után végül is beszámítva 1876 és 1892 közötti 15 éves állami szolgálatát is. 1927-ben az MTA rendes tagjává választották. Az ajánlásban 1906-os taggá választása óta végzett munkásságát röviden bemutatva azt írták, hogy „munkáin átvonul a szociális érzéstől áthatott nemzeti és vállalásérkölcsei irányú világnézet, amely Bernát István egész munkásságát és társadalmi működését jellemzi” [Magyar Tudományos Akadémia Tagajánlások, 1927: 12]

1927-ben jelent meg *Tanulmányok az agrárpolitika és a magyar agrármozgalom köréből* című nagyobb munkája. Szintén ebben az évben az Országos Mezőgazdasági Kamara az újonnan szervezett Felsőház tagjává választotta. A Felsőházban a közgazdasági és közlekedésügyi, valamint a közoktatásügyi és a pénzügyi bizottság munkájában vett részt. Nyolcvanadik életévéhez közeledve is rendkívül aktív maradt. Szövetkezeti funkciói mellett még 1932-ben vállalta el az akkor alakuló budahegyvidéki egyházközség főgondnoki tisztségét, s tagja volt például olyan állami testületeknek, mint az Országos Statisztikai Tanács, a Statisztikai Szakvizsgálati Bizottság, az Országos Gazdasági Szakoktatási Tanács, a Szerzői Jogi Szakértő Bizottság. Agrárpolitikai munkásságának 40. évfordulóján, 1935-ben, munkatársai, tanítványai, tisztelői emlékkönyvet adtak ki méltatásokkal, tudományos elemzésekkel s Bernát István műveinek bibliográfiájával. Utolsó nagyobb művét, emlékezéseit és harcostársairól írt emlékbeszédeit 1936-ben jelentette meg *Küzdelmek és eredmények* címmel. 1937-ben magyar királyi titkos tanácsosi címet kapott, 1938-ban pedig kormányzói teljes elismerést, Magyar Koronás Nagy Aranyérmét. Balogh Elemér (1871–1938) halála után, 1939-től ő töltötte be a Hangya Szövetkezet elnöki tisztségét.

1942 januárjában, élete nyolcvannyolcadik évében hunyt el. Ravasz László püspök azt mondta róla: „Élete és tanítása bizonyágtétel és igazolás amellet, hogy az élet előbb szellem, aztán anyag, s az igazi javak gyümölcsei csak az erkölcs fáján teremnek” [Ravasz, 1942 : 434]. A Hangya megrendelésére Kisfaludi Stróbl Zsigmond bronz mellszobrot készített Bernát Istvánról. A szobor eredetileg a Hangya Központ előcsarnokában állt, jelenleg a Nemzeti Galéria birtokában van és a Földművelésügyi Minisztériumban van kiállítva.

MTA tagság: levelező: 1906. márc. 23., rendes: 1927. május 5.

Tudományos, művészeti egyesület, társulat: Magyar Statisztikai Társaság r. tagja (1922–1941); Magyar Közgazdasági Társaság ig. vál. tag; Magyar Társadalomtudományi Társaság tagja .

Külföldi tudományos egyesület: a párizsi Musée Social magyarországi megbízottja; a brüsszeli Institut International des Classes Moyennes rendes tagja (1926–)

Szerkesztőségi tagság: munkatársa a *Magyar Földnek* (1880–1885), a *Nemzetgazdasági Szemlének* (1882–), a *Budapesti Szemlének* (1885–), a *Budapesti Hírlapnak* (1889–). A *Szövetkezés* c. szövetkezeti szaklap alapítója és szerkesztője (1890. jan. 15. – 1901. jan. 5. és 1902. júl. 2. – 1911. dec. 30.); a *Hazánk* c. politikai napilap szerkesztője (1894. jan. – 1895); *Magyar Gazdák Szemléje* című havilap szerkesztője (1896–1924); az OMGE hetilapjának, a *Közteleknek* belső munkatársa (1890–); a Magyar Gazdaszövetség által kiadott *Időszaki Értesítések* szerkesztője (1915–1924).

Közéleti társaság: az Orsz. Iparegyesület tagja (1888–1895); a Magyar Gazdaszövetség ügyvez. titkára (1896–1902), ig. (1902–1918), elnök (1921. jan. 19. – 1929), tb. elnök (1929–1934), a „Falu” Magyar Gazda- és Földművesszövetség tb. elnöke (1934-től); az Orsz. Kaszinó tagja (1897–); az Országos Magyar Gazdasági Egyesület tb. tagja; a Szövetkezetek Nemzetközi Szövetsége 1904. évi bp.-i kongresszusának szervezője és előadója; a Magyarországi Szövetkezetek Szövetségének ügyvez. alelnöke (1904–), az Egyesült Keresztény Nemzeti Liga alelnöke (1919–), majd elnöke; a Magyar Nemzeti Szövetség társelnöke; a Magyar Középosztály Szövetség elnöke (1923. aug. 11. –); a Thüringiai Parasztszövetség tb. tagja (1926–)

Egyházi tisztségek, egyházas szervezetek: a Bp., Kálvin téri ref. gyülekezet presbitere (1897–1921); 1909-től a Budai ref. parochiális kör (egyházrész) tanácsának tagja; a svábhegyi ref. gyülekezet alapítás egyik korai kezdeményezője; az 1932-ben alakult budahegyvidéki ref. egyházközség alapító főgondnoka (1932–1934), majd tiszteletbeli örökös főgondnoka; végrendeletében 500 pengőt hagyott a svábhegyi ref. templom felépítésére; a Baár-Madas Ref. Felső Leányiskola és nevelőintézet ig. tanács tagja, a bp.-i ref. egyházközség részéről (1907-től), majd az egyházkerület részéről; a Dunamelléki Ref. egyházkerület világi aljegyzője (1911–), tanácsbírája (1914–), az intézőbiz. tagja, az egyházkerület Egyházi Értekezlet és a Ráday-könyvtár biz. elnöke (1913–); a Magyarországi Ref. Egyház Egyetemes Konvent választott világi r. tagja (1923–1942), a konventi Közigazgatási- és a Külügyi Biz. tagja (1928–); a Nagypénteki Református Társaság alapító tagja (1893. máj. –), a Magyar Prot. Irodalmi Társaság tagja (1903–1915), 1917-től vál. tagja; a Magyar Kálvin Szövetség alapítója, ügyvez. alelnöke (1908–), majd elnöke (1913–). Az egyháztársadalmi, egyházpolitikai *Református Élet* c. hetilapot kiadó Református Sajtótársaság alapító tagja (1934. jan. –).

Politikai szerep: a kishonti kerületben kormánypárti programmal fellépett az 1892-es választáson, de a jelöltségtől a kormánypárt vezetősége támogatásának hiánya miatt visszalépett; a rimaszombati kerület alkotmánypárti képviselője (1906–1910); felsőházi tag az Orsz. Mezőgazd. Kamara képviselőjében (1927–1933); Bp. törvényhat. biz. tagja (1904–1909)

Kitüntetés: Ferenc József Rend középkeresztje (1918. jan. 13.), Ferenc József Rend csilagos középkeresztje (1918. márc. 2.); m. kir. titk. tan. (1937); kormányzói teljes elismerés: Magyar Koronás Nagy Aranyérem (1938)

Vagyon, jövedelem, gazdasági érdekelttség: Magyar Mezőgazdák Szövetkezete felügyelő biz. tag (1891–), ig. tag (1894–), majd alelnök; Hazai Szövetkezetek Központi Hitelszövetkezete ig. tag (1894. máj. 24. –); Orsz. Központi Hitelszövetkezet felügy. biz. tag (1898. dec. 4. –), ig. állandó tagja (1901–), majd alelnöke; Orsz. Munkás- és Cselédpénztár ig. tag; Magyar Földhitelintézetek Orsz. Szövetsége ig. tag; Kisbirtokosok Orsz. Földhitelintézete felügy. biz. tag; Hangya Fogyasztási, Termelő és Értékesítő Szövetkezetek alapító tag, ig. tag (1898–), alelnök (1908–), elnök (1939–); Hangya-Ipar Rt. ig. tag, majd alelnök; Gazdák Biztosító Szövetkezete ig. tag, majd alelnök; újpesti Ister Vízmű Rt. alelnök, majd elnök; Magyar Távíróügynökség Rt. ig. tag; Magyar Nemzeti Bank alelnöke (1924–1927); 1935-ben adókimutatás szerinti vagyona 169 161 pengő, 1940-ben pedig 196 733 pengő. Éves jövedelme 1935-ben 55 709 pengő, 1940-ben pedig 46 818 pengő; 1941-ben összes jövedelme 62 422 pengő, adózás utáni tiszta jövedelme 44 981 pengő.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Kovács I. G. – Kiss Zs. – Takács Á. (2012): „A magyarországi zsidó és zsidó származású egyetemi tanárok (1848-1944) életrajzi adattára.” In: Kovács I. G. (szerk.): *Diszkrimináció – emancipáció – asszimiláció – diszkrimináció. Magyarországi egyetemi tanárok életrajzi adattára I. Zsidó és zsidó származású egyetemi tanárok. Történeti elitkutatások – Historical Elite Research*. Eötvös Kiadó, Budapest
- Kovács I. G. – Takács Árpád (2014): „A debreceni tudományegyetem református hittudományi kara (1914-1950) egyetemi tanárainak életrajzi adattára és életútleírása.” In: Kovács I. Gábor (szerk.) *Hit – tudomány – közélet. A debreceni tudományegyetem református hittudományi kara (1914-1950) professzorainak életrajzi adattára és életútleírása. Történeti elitkutatások – Historical Elite Research*. Eötvös Kiadó, Budapest.
- Kun A. – Lengyel L. – Vidor Gy. (szerk.) é.n.(1927): *Magyar országgyűlési almanach. A felsőház és képviselőház tagjainak életrajza és közéleti működése 1927-1932*. Budapest, Légrády Nyomda és Könyvkiadó Rt.
- Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára: *Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 1916-1951. Egyetemek, főiskolák és tudományos intézetek*.
- Magyar Tudományos Akadémia (1927): *Magyar Tudományos Akadémia Tagajánlások 1927-ben*. Kézirat, Budapest
- Ravasz L. (1942): *Korbán I-II*. Franklin-Társulat, Budapest